

ПРЕСЕЧНИ ТОЧКИ НА ПРЕВОДАЧЕСКАТА И РЕДАКТОРСКАТА РАБОТА ПРИ ЧЕШКО-БЪЛГАРСКИ ФИЛМОВ ПРЕВОД

Ангел Маринов
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Статията разглежда процеса оформляване на превода на филмови субтитри в съответствие с нормите на субтитриране. Обектът на изследването е превода на чехословакия художествен филм Samorost, допълнен с примери от филмовете Konec starých časů, Narozneniny režiséra Z. K. и Vesničko má středisková. Специално внимание се обръща на редакторските намесвания в текста на превода. Различни примери илюстрират степента на намесванията и езиковия ниво, на които се наблюдават редакторските поправки, а също и различни подходи на преводачи и редактори към интерпретацията на диалога в съответствие с различните особености на чешкия и българския език.

The article studies the film translation process from the point of view of subtitling standards. It focuses on the translation of the Czechoslovak movie Samorost and some excerpts from the movies Konec starých časů, Narozneniny režiséra Z. K., and Vesničko má středisková. The article emphasizes the editor's input into the translator's work. The examples illustrate the extent to which the translation is edited and the linguistic levels where it's realized. They are also an evidence of the ways editors and translators interpret film dialogues in relation to various features of Czech and Bulgarian languages.

При оформянето на субтитрите от решаващо значение е намесата на редактора при вземане на окончателно решение при превода на диалога. Редакторският принос при кондензирането на текста се наблюдава в най-голяма степен при промяна на конструкцията. Бе проведено изследване върху монтажните и диаложните листове на няколко чешки филма, което позволява да се разгледат примери за редакторски корекции на различно граматическо равнище със или без съкращаване на текста. Изведените примери подчертават възможността за преобразуване на текста от страна на редактора, който се стреми, наред с нанесените корекции, да запази смисъла на диалога въпреки ограниченото пространство, което налагат нормите на субтитриране.

В изследваните текстове бе поставен акцент върху редакторски корекции на фонетично, морфологично, синтактично, морфосинтактично и лексикално-граматично равнище. Преди да пристъпим към представяне на различните групи, трябва да уточним, че често в текстовете се наблюдават примери с промени на различни езикови нива, но вниманието е отправено към конкретната ситуация. Въпреки че примерите са съобразени с отделните граматически характеристики в чешкия и българския език, вниманието е насочено към процесите, които се наблюдават в българския език. Това решение е повлияно от факта, че зрителят не познава езика на оригинала и следи изписания на родния език текст, а дори и да владее езика на съответ-

ната страна – производителка на филма, той машинално следи субтитрите, тъй като това улеснява възприемането на сюжетното действие.

I. РЕДАКТОРСКИ ПОПРАВКИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ ФОНЕТИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

В наличните текстове не бяха констатирани примери за промяна на част или на целия текст от гледище на явления, свързани с фонетиката, при превода и последвалата редакция на диалога на български език. Подобна практика е присъща по-скоро на дублажа, отколкото на оформянето на субтитри. И все пак във филма *Селце мое централно* има пример за изпадане на гласни (елизия) в слаба (неударена) позиция в съседство с ударена сричка.

Оригинален текст:

A v čom by se měla zlepšit?¹

Преводач:

А в какво трябва да се подобри?

Редактор:

А в к'во куца?

(*Селце мое централно*)

Явления от този вид са характерни за разговорната реч и подобни примери се наблюдават при лексикално-граматическите особености на езика.

II. РЕДАКТОРСКИ ПОПРАВКИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ МОРФОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Класификацията на видовете редакторски поправки следва традиционното морфологично разграничение на частите на речта на изменяеми – съществително име, прилагателно име, числително име, местоимение и глагол, и неизменяеми – наречие, предлог, съюз, частица, междуметие.

1. Редакторски поправки, свързани със съществителното име

1.1. Примери за промяна на числото

Филмовият превод се съобразява преди всичко със стилистичните особености на разговорната реч и на устната форма на книжовния език. Ето защо в редица случаи редакторът се влияе не толкова от граматичното сходство между езиците, а от цялостната стилистична характеристика на текста, както е в следния пример:

Оригинален текст:

A až si něco udělám, tak si mě můžete strčit do těch svejch flašek se spirtusem.

Преводач:

И ако си направя нещо, можете да ме пъкнете в някоя от вашите стъкленици със спирт.

¹ Запазен е оригиналният правопис.

Редактор:

И като си направя нещо,
можете да ме пъхнете в

някоя стъкленица със спирт

(Самораслек)

1.2. Примери за отпадане на звателен падеж

В случаите, когато преводачът използва вокатив при превода на личните имена, редакторът ги поставя в номинативната им форма. Това е продиктувано не толкова от стремеж към съгъстване на субтитъра, а по-скоро бихме се съгласили с Бъчваров, че „подходящо е при превод от чешки на български език да се елиминират поне част от обръщенията, защото тяхната честота в чешкия език е по-висока“ (Бъчваров 1996: 83).

Тук отпадането на вокативната форма на обръщенията вследствие на редакторските корекции не нарушава коректното поднасяне на диалога, защото „звателният падеж има много общо с именителния – той преди всичко назовава“ (Иванчев 1978: 107).

Оригинален текст:

Antonine, nezapominej
z jakého jsme rodu.

Преводач:

Антонине, не забравяй
от какъв джинс сме!

Редактор:

Антонин, не забравяй
от какъв род сме!

(Самораслек)

Оригинален текст:

Pavle, svačinka.

Преводач:

Павле, закуската.

Редактор:

Павел, закуската.

(Самораслек)

Оригинален текст:

Oskare, prosím tě,
musíš něco udělat.

Преводач:

Оскаре, моля те, направи
нещо, трябва да направиш нещо!

Редактор:

Оскар, моля те, трябва да
направиш нещо!

(Самораслек)

2. Редакторски поправки, свързани с прилагателното име

При коментара към редакторската намеса в следващите примери бихме взели под внимание написаното от Мутафчиев, че синонимите „посочват различни страни на едно и също общо понятие, като задоволяват едновременно с това известни стилни изисквания“ (Мутафчиев 1959: 43).

В конкретните случаи промяната при прилагателните имена е продиктувана от търсене на стилово по-подходящ еквивалент.

Оригинален текст:
To je krásná postel.

Преводач:
Великолепно легло.

Редактор:
Страхотно легло.

(Самораслек)

Оригинален текст:
Přivedla jsem fajnu děcka.

Преводач:
Водя ви екстра тайфа.

Редактор:
Водя ви готина тайфа.

(Самораслек)

Оригинален текст:
Tu rýži máš, Maruško,
výbornou.

Преводач:
Оризът ти е наистина
превъзходен, Мария.

Редактор:
Оризът ти е чудесен, Мария.

(Самораслек)

Оригинален текст:
Je opravdu milá,
rozkošná.

Преводач:
Наистина е много мила...
Разкошна е.

Редактор:
Наистина е много мила.
Очарователна е.

(Самораслек)

3. Редакторски поправки, свързани с категорията „определеност“

Бяха констатирани редица случаи на механично пренасяне на показателни местоимения в българския текст от страна на преводача и отпадането им при редактиране вследствие на характерната за българския език категория „определеност“, при което съществителните, прилагателните и числи-

телните имена се изписват в членуваната си форма. В посочените примери трудно може да се определи кой от предложените варианти (на преводача или на редактора) е по-приемлив. Затова трябва да се имат предвид по-широкият контекст и ролята на неезиковите фактори (картината). Тези корекции са много подходящи за съгъстяване на текста.

Оригинален текст:

Mně ten film připadal
docela normální.

Преводач:

За мен този филм беше
съвсем нормален.

Редактор:

Филмът беше
съвсем нормален.

(Рожденият ден на режисьора З. К.)

Оригинален текст:

Tak já si ty šaty vemu.

Преводач:

Ще си взема тази рокля.

Редактор:

Ще взема роклята.

(Самораслек)

Оригинален текст:

Ale v mé hlavě se
ten nápad nevylíhl.

Преводач:

Но тази идея не се роди
в моята глава.

Редактор:

Но идеята не беше моя.

(Краят на старите времена)

Оригинален текст:

A co ta omítka, vodfouklá?

Преводач:

Ами тая олющена мазилка?

Редактор:

А олющената мазилка?

(Селце мое централно)

Оригинален текст:

Ted` má čtvrtou.

Преводач:

Тая сега му е четвърта.

Редактор:

Сега му е четвъртата.

(Самораслек)

4. Редакторски поправки, свързани с глагола

Прави впечатление, че преводачите необосновано си позволяват по-голяма свобода при избора на глаголни форми. В тези случаи намесата на редактора е свързана с търсене на граматическо сходство (доколкото това е възможно в конкретните ситуации) и сполучлив семантичен еквивалент. По този начин редакторът се стреми да остане верен на оригиналния текст, да запази „звученето“ на диалога и ако е възможно, да съгъсти изречението.

4.1. Примери за промяна на лицето на глагола

Оригинален текст:
To nemužeš.

Преводач:
Не може.

Редактор:
Не можеш.

(Самораслек)

4.2. Примери за промяна на вида на глагола (при повелително наклонение)

Оригинален текст:
To řekni jí, a ne mně.

Преводач:
Не го казвай на мен, ами на нея.

Редактор:
Каж го на нея, не на мен.

(Самораслек)

Оригинален текст:
Vem si... a... omluv mě
na chvíli.

Преводач:
Вземай си... и ме извини за
малко.

Редактор:
Вземи си... и ме извини за малко.

(Самораслек)

4.3. Примери за промяна на едно глаголно време с друго глаголно време (и вид)

Оригинален текст:
Šlapals mi na nohy.

Преводач:
Тогава ме настъпи по крака.

Редактор:
Все ме настъпваше.

(Самораслек)

Оригинален текст:

Neslyším.

Преводач:Не ви чух.**Редактор:**Не ви чувам!*(Самораслек)***Оригинален текст:**

Ale nebude to zadarmo.

Преводач:Но няма да бъде без пари.**Редактор:**Но няма да е бесплатно.*(Самораслек)***Оригинален текст:**

Ne... jenom jestli se budu líbit já jí.

Преводач:Не знам дали аз ѝ харесвам.**Редактор:**Не знам дали аз ще ѝ харесам.*(Самораслек)*

4.4. Примери за промяна на един глагол с друг глагол

Изхождайки от контекста, редакторът заменя глагола с този синоним, който най-точно и пълно отговаря на нюансите в предаване на чувствата и настроенията на персонажите.

Оригинален текст:

Co tady dělal?

Преводач:Какво търсеше той тук?**Редактор:**Какво правеше той тук?*(Рожденият ден на режисьора З. К.)***Оригинален текст:**

To je nevyhodíš?

Преводач:Няма ли да ги изхвърлиш?**Редактор:**Няма ли да ги изгониш?*(Самораслек)***Оригинален текст:**

Kolik jsi jich vycouval?

Преводач:Ти колко си възпитал?**Редактор:**Ти колко си отгледал?*(Самораслек)*

Оригинален текст:
Necháš ji, ty holváte!

Преводач:
Остави я, грубиянино!

Редактор:
Пусни я, грубиянино!
(Самораслек)

4.5. Примери за подмяна на глаголно словосъчетание с глагол в повелително наклонение

Оригинален текст:
Přece nemůžeš srovnávat Evička s jeho dementním synem.

Преводач:
Как можеш да сравняваш малоумния му син с Евичка.

Редактор:
Не сравнявай малоумния му син с Евичка!
(Самораслек)

Оригинален текст:
Dostala si možnost a teď, ptačku, let`.

Преводач:
Дадох ти възможност, а сега, пиленце, трябва да летиш.

Редактор:
Дадох ти възможност, а сега, пиленце...
отлитай!
(Самораслек)

5. Редакторски поправки, свързани с предлозите

В представените изречения редакторът променя предлозите, предлагайки такива, които максимално отговарят на семантиката на израза, на нормите на българския език, като повишават конкретизацията.

5.1. Примери за промяна на предлога

Оригинален текст:
Kdyby pomohl s jednou dizertační prací.

Преводач:
Ако помогнеш на една дисертация.

Редактор:
Ако помогнеш за една дисертация.
(Самораслек)

Оригинален текст:

Ne, já... já jsem za ním
přišla jako za otcem.

Преводач:

Не, аз... Аз дойдох да
говоря с него като с баща.

Редактор:

Не, аз... Дойдох при него
като при баща.

(Самораслек)

Оригинален текст:

My patříme jasně
k západní civilizaci.

Преводач:

Ние определено
принадлежим на западната
цивилизация.

Редактор:

Ние определено
принадлежим към
западната цивилизация.

(Рожденият ден на режисьора З. К.)

III. РЕДАКТОРСКИ ПОПРАВКИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ СИНТАКТИЧ- НИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

На синтактично равнище преобладават примери на редакторска намеса чрез промяна на пунктуацията с цел повишаване на експресивността. За разлика от дублажа, при субтитрирането употребата на препинателните знаци служи като двигател на смисловото членение на изказа и ритмично-интонационната система на речта – пунктуацията допълва комуникацията (разкрива емоционалното състояние на персонажите, взаимоотношенията между героите и т.н.).

1. Редакторски корекции, свързани с промяна на съобщително изречение във възклицателно изречение

Оригинален текст:

Zima je mi, zima.

Преводач:

Студено ми е.

Редактор:

Студено ми е!

(Самораслек)

Оригинален текст:

Nejsi můj šéf.

Преводач:

Ти не си ми шеф.

Редактор:

Ти не си ми шеф!

(Рожденият ден на режисьора З. К.)

Оригинален текст:
 Čteš moc noviny.

Преводач:
 Много четеш вестници.

Редактор:
 Много четеш вестници!
(Рожденият ден на режисьора З. К.)

2. Редакторски корекции, свързани с пунктуационна промяна в подбудителните изречения във връзка с експресивността

Оригинален текст:
 No tak, dělejte něco.

Преводач:
 Хайде, направете нещо.

Редактор:
 Хайде, направете нещо!
(Рожденият ден на режисьора З. К.)

Оригинален текст:
 Ne abys kouřila.

Преводач:
 И да не пропушиш.

Редактор:
 И да не пропушиш!
(Самораслек)

Оригинален текст:
 Nemysli si, že budeš chodit
 jako chuligánka.

Преводач:
 Недей да ходиш като
 хулиганка.

Редактор:
 Недей да ходиш като
 хулиганка!
(Самораслек)

В случаите на засилване на интонацията чрез пунктуационна промяна редакторът изхожда от контекста на филмовото действие.

IV. РЕДАКТОРСКИ КОРЕКЦИИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ МОРФОСИНТАКТИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

При разглеждането на следващите групи изречения ще си послужим с термина „морфосинтаксис“ (Иванчев 1978: 48), допълнен от П. Бъркалова, която, перифразирайки становището, изказано от А. Т.-Балан, че „синтаксата е, която поражда морфологията“ (цит. по Пенчев 1984: 5), пише, че „синтаксисът е, който поражда словообразуването“ (Бъркалова 2005: 512). Желанието ни е да покажем, че при субтитрирането редакторът използва възможността значението на думата в българския език да се транслира в различните части на речта.

Оригинален текст:
No určitě má talent...

Преводач:
Сто на сто е талантлива.

Редактор:
Сто на сто има талант.
(Самораслек)

Оригинален текст:
Já jsem o rozvod nežádal.

Преводач:
Аз не исках
да се развеждаме.

Редактор:
Аз не исках развод.
(Самораслек)

Оригинален текст:
No ty mně ani pusu nedáš?

Преводач:
И по бузата ли няма
да ме целунеш.

Редактор:
А ти и целувка
не ми даваш.
(Самораслек)

Оригинален текст:
Snad ho napadne, že je
to pitomnost.

Преводач:
Може би ще се сети,
че това е ужасно глупаво.

Редактор:
Дано се сети, че това
е глупост.
(Самораслек)

Оригинален текст:
Protože mám strach
o tvý zásady.

Преводач:
Защото ме е страх
за принципите ти.

Редактор:
Защото се страхувам
за принципите ти.
(Самораслек)

При транслиране на думите в изведените примери прави впечатление следното:

- запазва се семантиката на думата след редакторската намеса: „талантлива – талант“; „се развеждаме – развод“; „целунеш – целувка“; „глупаво – глупост“; „страх – се страхувам“;
- редакторът се стреми да се придържа към частите на речта в оригиналния текст, без това да вреди на превода на български език;
- в повечето случаи се наблюдава кондензиране на текста като следствие от редакторските поправки.

V. РЕДАКТОРСКИ ПОПРАВКИ В ЗАВИСИМОСТ ОТ ЛЕКСИКАЛНО-ГРАМАТИЧЕСКИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Ограниченото пространство при субтитрите налага съгъстяване или съкращаване на текста при оформяне на диалога. Затова лексикалното многообразие и езиковите особености на изходния език невинаги могат да бъдат сполучливо предадени. Ето защо преводът на диалога се влияе от подбора от лексикалния фонд на разговорната реч, от една страна, а от друга – от стила и характерните за даден автор изразни средства (това най-вече трябва да се вземе под внимание при оформянето на диалога при адаптация на литературна творба). Най-често доловими за зрителите са неточностите, допускани при превода, свързани с лексикалния репертоар. Трябва да се подчертае, че редакторът отделя най-много време в търсене на подходящ еквивалент на дума или израз, разбира се, без да се омаловажава намесата му при трансформиране на диалога на различно граматическо равнище. Понякога преводачите се затрудняват в избора на дума, сходна по значение с думата в изходния език, или вземат решение, което не отговаря на семантиката на превеждания текст. Тогава намесата на редактора е от решаващо значение.

Има случаи, когато преводачът не е запознат със значението на конкретна дума или израз и поверява нейния превод в ръцете на редактора.

Оригинален текст:

Mám Varitasku.

Преводач:

Имам...

Редактор:

Имам шевна машина.

(Самораслек)

Оригинален текст:

Do Lidušky mě nevzali,
tak hraju aspoň na tohle...

Преводач:

Не ме приеха в...,
та сега свиря на това.

Редактор:

Не ме приеха в ансамбъла,
та сега свиря на това.

(Самораслек)

В изследваните текстове има примери за превод на фразеологични съчетания. Проблемът за превеждането на фразеологизми е доста подробно изследван и интерпретиран в различни разработки. Я. Рецкер отделя специално място на възпроизвеждането на фразеологията и пише, че „преводачът трябва да може самостоятелно да се ориентира в основните въпроси от теорията на фразеологията, да може да разпознава фразеологичните единици, да разкрива значенията им и да предава експресивно-стилистичните им функции при превеждане“ (Рецкер 1974: 145). С. Влахов допълва и някои общоприети похвати за превод на фразеологизми, придържайки се към основното правило, че „фразеологизмът се превежда с фразеологизъм“ (Влахов, Флорин 1990: 175). Когато преводачът е безсилен при превод на фразеология, се стига до буквализъм в решението му, което води до комични ситуации и дори до затрудняване на зрителя при възприемане на диалога.

Оригинален текст:
Až pokvětou hrábě.

Преводач:
Като цъфне греблото.

Редактор:
Като цъфнат налъмите.
(Селце мое централно)

Нерядко редакторът е принуден да търси еквивалент на лични имена или наименования, чието значение е неясно за зрителя.

Оригинален текст:
Dotaz posluchačky
Nejezchlebové z Pardubic...

Преводач:
Въпрос на студентката
Нейезхлебова от Пардубице.

Редактор:
Въпрос на зрителка.
(Самораслек)

Оригинален текст:
Já rŭjdu radši pracovat
do Masny.

Преводач:
Ще отида на работа в
Масна.

Редактор:
Ще стана продавачка.
(Самораслек)

Примерите са много подходящи предвид на това, че редакторът:

- уместно изпуска името на несъществен за филмовото действие персонаж или място;
- улеснява зрителя при следене на картината, като не оставя трудно произносимата и сложна фамилия на героя (в случая Нейезхлебова);
- кондензира текста.

Понякога в желанието си да коригира работата на преводача редакторът допуска неточности, които до известна степен се отразяват на качеството на преведения материал.

Оригинален текст:

Příští stanice
Pesimistická.

Преводач:

Следваща спирка
„Песимистицка“.

Редактор:

Следваща спирка
„Песимистична“.

(Самораслек)

В конкретния пример редакторът превежда наименованието, съобразявайки се с факта, че то е абстрактно и е свързано не с реално съществуващо място, а с душевното състояние на персонажа. Етимологията на думата *pesimistický* е позната на българския зрител и в случая не трябва да бъде превеждана.

В живата реч се срещат много излишни думи, които не забелязваме. Тяхната употреба е характерна за разговорната реч и за устната форма на книжовния език, но използването им при филмов превод е недопустимо.

Оригинален текст:

Říkej mi to prosím potichoučku,
Že jsem tvoje ze všech jediná...

Преводач:

Моля те,
прошепни ми тихо,
че съм твоята единствена.

Редактор:

Прошепни ми тихо,
че съм единствената...

(Самораслек)

В случая редакторът е допуснал слабост, защото би трябвало да сведе израза до по-стилизирания вариант „прошепни ми“ и тогава въпросния пример бихме отнесли към съкращаване на излишен (редундантен) елемент в рамките на субтитъра.

В заключение бихме добавили, че посочените дотук примери шрихират основни проблеми на филмовия превод. Акцентът е насочен към специфичните особености на субтитрите, чието оформяне зависи преди всичко от икономията на изразните средства в текста. Представените случаи разкриват характерни похвати от преводаческата и редакторската работа, текстова трансформация на различни граматически равнища, някои недостатъци и слабости при изграждане на текста вследствие от преводаческата дейност или редакторската намеса. Не бива да се пренебрегва и фактът, че изследваните текстове са от период, в който филмовият превод бе на сравнително добро ниво.

ИЗПОЛЗВАНИ ФИЛМИ

1. *Крайт на старите времена (Konec starých časů)*; 1989 г.; реж. Иржи Менцел; сц. Иржи Блажек, Иржи Менцел; преводач Андрей Богоявленски.
2. *Самораслек (Samorost)*; 1983 г.; реж. Отакар Фука; сц. Иржи Блажек, Отакар Фука; преводач Любомир Кючуков; редактор Андрей Богоявленски.
3. *Селце мое централно (Vesničko má středisková)*; 1985 г.; реж. Иржи Менцел; сц. Зденек Сверак; преводач Андрей Богоявленски; редактор Белин Тончев.
4. *Рожденият ден на режисьора З. К. (Narozeniny režiséra Z. K.)*; 1987 г.; реж. и сц. Ярослав Балик; преводач Андрей Богоявленски; редактор Белин Тончев.

ЛИТЕРАТУРА

- Бъркалова 2005:** Бъркалова, П. *Синтактични позиции и словообразователни матрици*. – В: *Littera scripta manet*. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Василка Радева. С., 2005.
- Бъчваров 1996:** Бъчваров, Я. *Чешкият език в славянски контекст*. – Голяма чешка библиотека, № 4., С., 1996.
- Влахов, Флорин 1990:** Влахов, С., С. Флорин. *Непреводимото в превода*. С., 1990.
- Иванчев 1978:** Иванчев, Св. *Приноси в българското и славянското езикознание*. С., 1978.
- Мутафчиев 1959:** Мутафчиев, Р. *Синонимите в българския език*. – Известия на Института за български език, кн. VI, С., 1959.
- Рецкер 1974:** Рецкер, Я. *Теория превода и переводческая практика*. Москва, 1974.